
Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ
Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΔΡΑ ΤΗΣ

1. Εισαγωγικά

Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Νεαπόλεως (Χριστουπόλεως) καὶ τῶν Φιλίππων ἀνάγεται στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, καὶ συγκεκριμένα στὴν ἐκεῖ ἐπίσκεψη καὶ στὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου¹, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε περὶ τὸ 50 μ.Χ.². Τὴν ἴδια ἐποχὴ τοποθετεῖται καὶ ἡ «ἵδρυση» τῆς

1. Γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων καὶ γιὰ τὴν ἵδρυση ἐκεῖ ἀπὸ τὸν Παῦλο τῆς πρώτης Ἐκκλησίας σὲ εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος ἡ βιβλιογραφία εἶναι μεγάλη. Δυστυχῶς ὅμως μέχρι σήμερα δὲν ἔχει γραφτεῖ μιὰ συστηματικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλίππων. Μόνο γιὰ ἐπὶ μέρους ζητήματα τῆς μητροπόλεως αὐτῆς ἔχουν δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κάποιες μελέτες, ὅπως π.χ. σχετικὰ μὲ τὴ διαμόρφωση τῶν ὁρίων τῆς (καὶ κυρίως γιὰ τὰ νεότερα χρόνια). Γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλίππων κατὰ τὴν πρώιμη περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς βλ. ἐνδεικτικὰ Βλάσ. Ἰω. Φειδᾶς, «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Φιλίππων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες», στὸν τόμο: *Ἡ Καβάλα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς (Β)*, τ. 1, σσ. 43-48· γιὰ μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς μητροπόλεως Φιλίππων καὶ κυρίως γιὰ τὶς μονὲς ποὺ βρίσκονται μέσα στὰ σημερινὰ ὄρια τῆς βλ. Στρατῆς, «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σσ. 447-479.

2. Εἶναι παραδεκτὸ ὅτι ὁ Παῦλος ἐπισκέφθηκε καὶ ἀργότερα τοὺς Φιλίππους, μᾶλλον περισσότερο ἀπὸ δύο φορές· βλ. Κουκλιάτης, *Ὁ μοναχισμὸς*, σσ. 23 κ.έ., καὶ Στρατῆς, «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σ. 449 (κάνουν λόγο γιὰ τέσσερις ἢ καὶ πέντε ἐπισκέψεις). Βλ. καὶ Χ. Σ. Βούλγαρης, *Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθῆναι ²1983· Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνας, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας*, τ. Α', Θεσσαλονίκη ²1995, σσ. 80 κ.έ.

ἐπισκοπῆς τῶν Φιλίππων, ἂν καὶ οἱ σχετικὲς πηγὲς δὲν εἶναι ἰδιαιτέρα σαφεῖς ὅσον ἀφορᾷ τὸν πρῶτο ἐπίσκοπό της· πάντως οἱ περισσότεροι μελετητὲς ἀρχίζουν τὸν ἐπισκοπικὸν κατάλογο μὲ τὸν Ἐπαφρόδιτο³. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν περιοχὴν, ὅπου ἀργότερα ἰδρύθηκε ἡ ἐπισκοπὴ Ἀλεκτοροπόλεως, δὲν εἶναι γνωστὴ καμιά μαρτυρία γιὰ τὴν ἐκεῖ παρουσία τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ τόσο πρῶτῃ ἐποχῇ. Ὡστόσο θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὑποστηρίξει μὲ βεβαιότητα, ὅτι τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα διαδόθηκε γρήγορα στὴν εὐρύτερη περιφέρεια τῶν Φιλίππων, φυσικὰ καὶ στὴν περιοχὴν, ὅπου ἀργότερα ἀναπτύχθηκε ἡ Ἀλεκτορόπολις, πού, ὡς γνωστόν, βρίσκεται ἀρκετὰ κοντὰ στὴ Νεάπολη, τὸ λιμάνι στὸ ὁποῖο ἀποβιβάσθηκε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

2. *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση στὴν περιοχὴ ὅπου ἰδρύθηκε ἡ ἐπισκοπὴ Ἀλεκτοροπόλεως (μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 10ου αἰῶνα)*

Ἡ περιοχὴ, στὴν ὁποία δημιουργήθηκε ἡ ἐπισκοπὴ Ἀλεκτοροπόλεως, μέχρι τὸ 732/733 ἀνῆκε στὴν εὐρύτερη δικαιοδοσία τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, τὸ Ἀνατολικὸ

3. O Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale*, σσ. 268 κ.έ., ἐπισημαίνει ὅτι στὶς ἀρχαῖες πηγὲς ὑπάρχει ἀσυμφωνία σχετικὰ μὲ τὸν πρῶτο ἐπίσκοπο Φιλίππων καὶ σημειώνει (ὁ.π., σ. 270) τὰ ἀκόλουθα περίπου σύγχρονα πρόσωπα, τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα —κατὰ διαφορετικὲς πηγὲς— προβάλλεται ὡς πρῶτος ποιμενάρχης τῆς νεοσύστατης ἐπισκοπῆς: Ἐρμάς, Ἐραστός, Ὀλυμπᾶς, Ἐπαφρόδιτος καὶ Βιτάλιος ἢ Βίτος (ὅλοι αὐτοὶ καταγράφονται ἀπὸ τὸν Lemerle πρὶν ἀπὸ τὴν κανονικὴ ἀπαρίθμηση τῶν ἐπισκόπων Φιλίππων καὶ μέσα σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες ὡς ἀμφίβολοι). Ὁ Le Quien, *Oriens Christianus*, τ. 2, σσ. 67-68, ὁ Gams, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, σ. 429, καὶ ὁ Fedalto, *Hierarchia ecclesiastica orientalis*, τ. 1, σ. 448, θεωροῦν τὸν Ἐπαφρόδιτο, τὸν Ἐραστο, τὸν Ὀλυμπᾶ καὶ τὸν Βιτάλιο ὡς διαδοχικοὺς ἐπισκόπους Φιλίππων, ὁ Ἀτέσης ὁμῶς, *Επισκοπικοὶ κατάλογοι*, σ. 282, ὁ Στρατῆς, «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σ. 457, κ.ἄ. ἀρχίζουν τὴν ἀπαρίθμηση τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐν λόγω ἐπισκοπῆς μὲ τὸν Ἐπαφρόδιτο καὶ ὡς δεῦτερο καταγράφουν τὸν Βιτάλιο (ἔτ. 107). Ὁ Ἀλεξοῦδης, «Χρονολογικοὶ κατάλογοι», Ν ΚΕ', ἀρ. 6517 (10 Ἀπριλίου 1891) 3, σημειώνει ὡς πρῶτον ἐπίσκοπο τὸν Ἐρμά (50-95), ἐνῶ ὁ ἐπόμενος ἀρχιερέας πού γνωρίζεται εἶναι ὁ «Φλαβιάδης ἢ Φλαβιανός» (ἔτ. 431). Βλ. τέλος καὶ τοὺς σχετικοὺς καταλόγους τοῦ Μερτζίδη, *Οἱ Φίλιπποι*, σσ. 263-265, καὶ τοῦ S. Vailhé, «Les évêques de Philippes», EO 3 (1899-1900) 263-271.

Ίλλυρικό έκτεινόταν ως τὸν ποταμὸ Νέστο)⁴. Εἶναι ἀποδεκτὸ ὅτι οἱ Φίλιπποι, ἐπισκοπῆ τοῦ Θεσσαλονίκης, ἀνυψώθηκαν σὲ μητρόπολη μετὰ τὸ 732/733⁵, χωρὶς ὅμως νὰ μαρτυρεῖται, οὔτε ποιά ἦταν τὰ ἀρχικὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας της οὔτε πότε ἀκριβῶς προσαρτήθηκαν σ' αὐτὴν τυχὸν ἤδη ὑπάρχουσες πλησιόχωρες ἐπισκοπὲς ἢ καὶ ἄλλες ποὺ πιθανὸν ἰδρῦθηκαν σὲ χρόνον μεταγενέστερο τῆς προαγωγῆς τῶν Φιλίππων.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ προεξαγγελτικὰ ὅτι δὲν εἶναι γνωστὸ, πότε ἀκριβῶς διαμορφώθηκε στὴν περιοχὴ ἢ μητροπολιτικὴ διοίκηση μὲ τὰ ὅρια τῆς μητροπόλεως Φιλίππων, ὅπως τὰ γνωρίζουμε δυστυχῶς μόνον ἀπὸ μεταγενέστερες πηγές, καὶ μὲ τὶς ὑποκείμενες σ' αὐτὴν ἐπισκοπές. Κάποιοι ὑποστηρίζουν ὅτι αὐτὸ συνέβη ἀρκετὰ νωρὶς, ἐνῶ ἄλλοι μόνον ἀφοῦ ἀποσπάσθηκε τὸ Ίλλυρικό ἀπὸ τὴν παπικὴ ἐξάρτηση (732/733)⁶. Κατὰ τὸν Στεφανίδη⁷ τὸ μητροπολιτικὸ σύστημα, βασισμένο στὴ ρωμαϊκὴ διοίκηση τῶν ἐπαρχιῶν, καθορίσθηκε καὶ ἐπιβλήθηκε παντοῦ ἀπὸ τὴν πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (Νίκαια, 325). Αὐτὸ φυσικὰ δὲν σημαίνει ὅτι τὸ παραπάνω σύστημα ἐφαρμόσθηκε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σὲ ὅλες τὶς περιοχές, καὶ μάλιστα μὲ τὴν διοι-

4. Γιὰ τὸ Ἀνατολικὸ Ίλλυρικό, κυρίως ἀπὸ ἐκκλησιαστικὴ ἄποψη, βλ. Ἀγγελόπουλος, *Ἡ Ἐξαρχία Θεσσαλονίκης*, σσ. 41-44, καὶ στὸν ἴδιο, *Ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης*, σσ. 59-63. Γενικὰ γιὰ τὸ Ίλλυρικό καὶ τὶς ἐπαρχίες του βλ. N. Vulic, «Illyricum», *RE IX/1* (1914) 1085-1088· J. Szilágyi, «Illyricum», *DKP 2* (1967) 1367-1369· Marjeta Šašel Kos, «Illyricum», *DNP 5* (1998) 940-943, κ.ἄ.

5. Συνήθως τὸ 732/733 καταγράφεται ὡς τὸ ἔτος προαγωγῆς τῶν Φιλίππων, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ προκύπτει ἀπὸ κάποια μαρτυρία. Ὁ Μπακαλάκης, «Τὸ παρὰ τὴν Χριστούπολιν τείχισμα», σ. 317, ὡς ἔτος προαγωγῆς τῶν Φιλίππων δέχεται τὸ 733, ἐνῶ ὁ Κακούρης, «Ἀνακτορόπολις», σ. 256, ὑποσημ. 19, γράφει ὅτι οἱ Φίλιπποι προήχθησαν μετὰ τὸ 731 καὶ 732· πρβ. καὶ Στρατῆς, «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σ. 451. Ἀντίθετα ὁ Fedalto, *Hierarchia ecclesiastica orientalis*, τ. 1, σ. 448, περιορίζεται στὸ νὰ σημειώσει ἀόριστα ὅτι οἱ Φίλιπποι κατέστησαν μητρόπολη μετὰ τὴν ὑπαγωγή τοῦ Ίλλυρικοῦ στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Πρβ. καὶ τὴν ἄποψη τοῦ Κονιδάρη, *Αἱ μητροπόλεις καὶ αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, σ. 27.

6. Ἡ πολιτικὴ ἀπόσπαση τοῦ Ίλλυρικοῦ καὶ ἡ προσάρτησή του στὸ ἀνατολικὸ κράτος ἐπιχειρήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 376 ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες Γρατιανὸ καὶ Μ. Θεοδόσιο καὶ ὁριστικοποιήθηκε τὸ 396 ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀπόσπαση τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Ρώμης καὶ ἡ ὑπαγωγή της στὸν Κωνσταντινουπόλεως πραγματοποιήθηκε τὸ 732/733 ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Γ'· σχετικὰ βλ. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, σ. 258· Χριστοφιλοπούλου, «Βυζαντινὴ Μακεδονία», σ. 61· Φειδᾶς, «Ἐκκλησία Μακεδονίας», σσ. 42-43, κ.ἄ.

7. Βλ. *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, σσ. 98 κ.ε.· βλ. ἐπίσης Φειδᾶς, «Ἐκκλησία Μακεδονίας», σσ. 39-40.

κητική διάρθρωση, όπως προκύπτει από πηγές που χρονολογούνται αρκετούς αιώνες μετά. Ακόμη δὲν εἶναι γνωστό, ποιές ἄλλες ἐπισκοπές τῆς ἴδιας ἐπαρχίας συνυπῆρχαν ἐξ ἀρχῆς μὲ τὴν Φιλίππων καὶ ποιές δημιουργήθηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων· εἶναι πάντως σαφές ὅτι τὸ μητροπολιτικὸ σύστημα προήλθε ἀπὸ τὴ συνύπαρξη ἐπισκοπῶν μέσα στὴν ἴδια ἐπαρχία καὶ τὴ σταδιακὴ ἀνύψωση τῆς θέσεως καὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπισκόπου τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας. Ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῶν πηγῶν ποὺ ἐξετάζονται ἀμέσως παρακάτω, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἐντελῶς βέβαιο ὅτι οἱ Φίλιπποι, ἀπὸ τὴ συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας τους μέχρι καὶ τὴν ἀπόσπαση τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Ρώμης, ἦταν ἐπισκοπὴ, ὑπαγόμενη στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Θεσσαλονίκης, καὶ ὅτι ἔγινε μητρόπολη μετὰ τὸ 732/733· ὁπότε τὸ ἔτος αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρεῖ ὡς *terminus post quem* γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς θέσεως τῶν Φιλίππων, τὴν ἀνύψωσή της σὲ μητρόπολη καὶ τὴν κατὰ πᾶσα πιθανότητα σταδιακὴ ὑπαγωγή σ' αὐτὴν ἐπισκοπῶν. Ἀντίθετα καὶ προφανῶς ἐσφαλμένα ὁ Στρατῆς φαίνεται νὰ προκρίνει τὴν ἄποψη ὅτι οἱ Φίλιπποι ἦταν μητρόπολη ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα⁸.

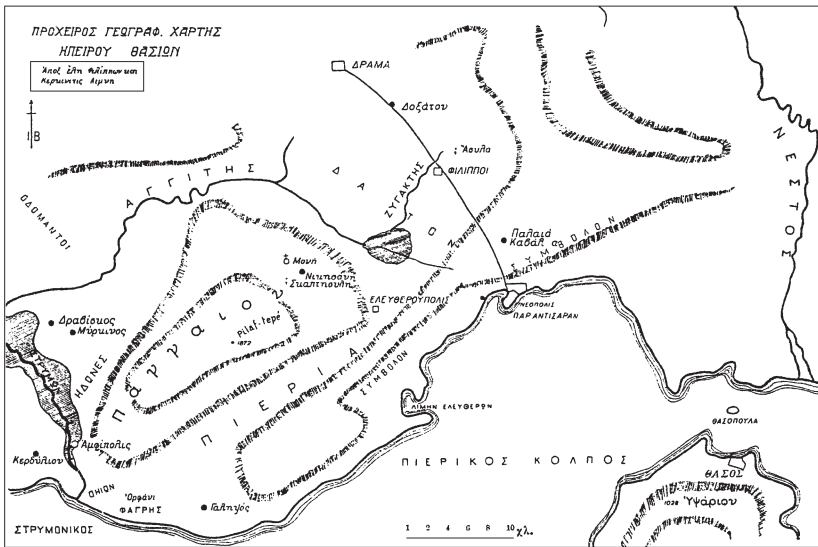
Δυστυχῶς ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση στὴν περιοχὴ μεταξὺ Στρυμόνα καὶ Νέστου, κυρίως στὸ παραλιακὸ τμήμα της ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἄμεσα στὴν παρούσα ἐργασία, ἀφοῦ ἐκεῖ ἰδρύθηκε ἡ Ἀλεκτορόπολη καὶ ἡ ἐπισκοπὴ της, εἶναι ἐλάχιστα γνωστὴ ὅσον ἀφορᾶ τοὺς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν προαγωγή τῶν Φιλίππων σὲ μητρόπολη· ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν 8ο καὶ τὸν 9ο αἰῶνα τὰ ἐκκλησιαστικὰ Τακτικὰ παρουσιάζουν μιὰ κατάσταση ἰδιαίτερα συγκεχυμένη, ὅπως θὰ φανεῖ ἀπὸ τὰ ὅσα θὰ ἐκτεθοῦν στὴ συνέχεια. Πάντως ἡ ὀλιγαριθμία τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἡ ἔλλειψη σαφῶν μαρτυριῶν γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς (ὅπως καὶ ἀρκετῶν ἄλλων βορείων περιοχῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ) σχετίζεται μᾶλλον μὲ τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς ποὺ κατέστρεψαν πολλὲς πόλεις κατὰ τὸν 5ο, 6ο ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸν 7ο αἰῶνα⁹.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ Ἀνατολικὸ Ἰλλυρικὸ ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴ μητρόπολη Θεσσαλονίκης¹⁰ γνωρίζουμε ὅτι ἓνα τμήμα τῆς πε-

8. Βλ. «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σ. 451.

9. Βλ. Χριστοφιλοπούλου, «Βυζαντινὴ Μακεδονία», σ. 57· πρβ. ἐπίσης Ἀγγελόπουλος, *Ἡ Ἐξαρχία Θεσσαλονίκης*, σ. 50, καὶ στὸν ἴδιο, *Ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης*, σ. 73. Ἀντίθετη ἄποψη ἔχει ὁ Φειδᾶς, «Ἐκκλησία Μακεδονίας», σ. 45, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ἡ ἔλλειψη «συνεχῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας μέχρι τὰ τέλη τοῦ Η' αἰῶνα», δὲν εἶναι συνέπεια ἐχθρικῶν (σλαβικῶν) ἐπιδρομῶν, ἀλλὰ ὀφείλεται στὴν ὑπαγωγή της στὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία.

10. Γιὰ τὶς γνωστὲς ἐπισκοπὲς τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ βλ. Ἀγγελόπουλος, *Ἡ Ἐξαρχία Θεσσαλονίκης*, σσ. 49-50, καὶ στὸν ἴδιο, *Ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης*, σσ. 70-73.

Εικ. 1. Ἡπειρος Θασίων. Σχεδιαγραμματική ἀπεικόνιση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν Νέστο μέχρι τὶς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα. Στὸ λιμάνι τῶν Ἐλευθερῶν, «στὸν λαιμὸ τῆς χερσονήσου τοῦ Βρασίδα», βορειοανατολικά τῆς ἀρχαίας Οἰσύμης, ἰδρύθηκε στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἡ Ἀλεκτορόπολις (Ἀνακτορόπολις/Ἐλευθερό(υ)πολις).

ριοχῆς ποὺ προαναφέρθηκε ὑπαγόταν στὴν ἐπισκοπὴ Ἀμφιπόλεως¹¹, τῆς ὁποίας ὁ τελευταῖος γνωστὸς ἀρχιερέας μαρτυρεῖται τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 691¹².

Ὅταν ἡ Ἀμφίπολη παρήκμασε, τὴν διαδέχθηκε ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση καὶ διοίκηση τῆς περιοχῆς ἡ ἐπισκοπὴ Χρυσοπόλεως¹³. Ὁ Χρυσοπόλεως Φίλιππος, τελευταῖος

11. Ἡ Ἀμφίπολη βρισκόταν στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Στρυμόνα, κοντὰ στὸ Νεοχώρι· γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ καθὼς καὶ γιὰ τὴ «χώρα» Ἀμφιπόλεως βλ. ἐνδεικτικὰ Σαμσάρης, *Ιστορικὴ γεωγραφία*, σσ. 136-138· Παπαζογλου, *Les villes de Macédoine*, σσ. 392-397, κ.ἄ.

12. Γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ἀμφιπόλεως βλ. Vailhé, «Amphipolis», στ. 1349, καὶ Fedalto, *Hierarchia ecclesiastica orientalis*, τ. 1, σ. 429. Βλ. καὶ τὴ βιβλιογραφία ποὺ καταγράφει ὁ Ἀναστασίου, *Βιβλιογραφία τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων*, σσ. 43-44, στὸ λ.

13. Ἡ Χρυσόπολη βρισκόταν σὲ ἀπόσταση 20-30 σταδίων ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη στὶς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα, στὴ θέση τῆς ἀρχαίας Ἡϊόνας· βλ. Σαμσάρης, *Ιστορικὴ γεωγραφία*, σ. 139 (ἐρεῖπια στὴν παραλία τοῦ Ὁφρυνίου, στὴ θέση

γνωστός επίσκοπός της, υπογράφει στα Πρακτικά τῆς Συνόδου τοῦ 879¹⁴. Οἱ δύο αὐτὲς εἶναι οἱ μόνες ἐπισκοπὲς τῆς Θεσσαλονίκης στὴν περιοχὴ, τίς ὁποῖες μπορούμε νὰ ταυτίσουμε μὲ βεβαιότητα.

Μεταξὺ Χρυσόπολεως καὶ Οἰσύμης ὑπῆρχε ἡ ἀρχαία Ἀπολλωνία, ἡ ὁποία χτίσθηκε τὸν 7ο αἰῶνα π.Χ., καταστράφηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄, ἀλλὰ ξανακτίσθηκε καὶ συνέχισε νὰ ὑφίσταται μέχρι τῆ βυζαντινῆ ἐποχῆ¹⁵. Μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ἱεροκλῆ μαζί με τοὺς Φιλίππους, τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὴ Νεάπολη¹⁶. Εἶναι ὁμως ἄγνωστο, ἂν πρέπει νὰ ταυτισθεῖ με τὴν ἐπισκοπὴ Ἀπολλωνίας, ποὺ κατὰ τὴν ἐξεταζόμενη χρονικὴ περίοδο μαρτυρεῖται ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης¹⁷.

Τούζλα). Ἡ Χρυσόπολη μνημονεύεται καὶ σὲ μεταγενέστερους αἰῶνες (ἕως τὸν 16ο· βλ. Dunn, «Byzantine Topography», σ. 327), χωρὶς ὅμως νὰ ὑφίσταται πλέον ἡ ἐπισκοπὴ της. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμενη ὑποσημ.

14. Βλ. Mansi XVII, στ. 376. Ὁ R. Janin, «Christopolis ou Chrysopolis» (2), *DHGE* 12 (12) 781, πιστεύει ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τὴ Χρυσόπολη τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ τοῦ Διὸς Ἱεροῦ τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου. Ὡστόσο σὲ ὅλα τὰ Τακτικά, ποὺ ἀναγράφεται ἢ ἐν λόγῳ ἐπισκοπῆ, μνημονεύεται με τὴν ὀνομασία Διὸς Ἱερὸν καὶ ἀργότερα με τὴν ἐναλλακτικὴ ὀνομασία Πύργιον (βλ. Τακτικὸ 10³⁴ Darrouzès, κριτ. ὑπόμν. [σ. 310]· Τακτικὸ 12⁹⁰ Darrouzès [σ. 350], κ.ἄ.)· ἀντίθετα σὲ κανένα Τακτικὸ δὲν ἐντοπίζεται τὸ Χριστόπολις ἢ Χρυσόπολις. Τὴν ἄποψη τοῦ Janin δὲν τὴν ἀποδέχεται οὔτε ὁ Fedalto, *Hierarchia ecclesiastica orientalis*, τ. 1, σ. 429. Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Χρυσόπολεως βλ. ἀκόμη Le Quien, *Oriens Christianus*, τ. 2, σσ. 83-86 (Ἀμφίπολις/Χρυσόπολις)· Vailhé, «Amphipolis», στ. 1350, καὶ R. Janin, «Chrysopolis» (2), *DHGE* 12 (1953) 787-788· βλ. καὶ τὴ σ. 63, ὑποσημ. 12. Γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ βλ. καὶ παρακάτω, στὸ τέταρτο κεφάλαιο (σσ. 226-228).

15. Βλ. Σαμσάρης, *Ἱστορικὴ γεωγραφία*, σσ. 156-157.

16. Βλ. Ἱεροκλῆς, *Συνέκδημος* 640, 1-4 [σ. 7-8 Parthey = σ. 15 Honigmann]: *Φίλιπποι*, *Ἀμφίπολις*, *Ἀπολλωνία*, *Νεάπολις*.

17. Βλ. Τακτικὸ 3²⁶⁶ Darrouzès [σ. 236]. Γιὰ τὴν Ἀπολλωνία αὐτὴ, τὴν μεταξὺ Στρυμόνα καὶ Νέστου, βλ. H. Hirschfeld, «Apollonia» (5), *RE* II/1 (1895) 114· Μπακιριτζής, «Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες», σσ. 9-13· Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, σσ. 399-400, κ.ἄ. Μία δεύτερη Ἀπολλωνία βρισκόταν πάνω στὴν Ἐγνατία ὁδὸ, μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Ἀμφιπόλεως· βλ. H. Hirschfeld, «Apollonia» (3), *RE* II/1 (1895) 114· Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, σσ. 218-222, κ.ἄ. Ὁ M. Errington, «Apollonia» (3), *DNP* 1 (1996) 872, κάνοντας λόγῳ γιὰ τὴ μυθονικὴ Ἀπολλωνία, θεωρεῖ ὅτι αὐτὴν καταγράφει ὁ Ἱεροκλῆς, καὶ τὴν ταυτίζει με τὴν ὁμώνυμη ἐπισκοπὴ ποὺ ὑφίστατο μέχρι καὶ τὸν 8ο αἰῶνα. Μιὰ τρίτη μακεδονικὴ Ἀπολλωνία, ἔδρα ἐπισκοπῆς, εἶναι αὐτὴ ποὺ ταυτίζεται με τὴν Ἱερισσό· βλ. R. Janin, «Apollonia» (2), *DHGE* 3 (1924) 1006.

Για μιὰ τρίτη ἐπισκοπὴ τοῦ Θεσσαλονίκης, αὐτὴ τῆς Νεαπόλεως ποὺ ἀναγράφεται στὸ Τακτικὸ 3²⁷⁴ Darrouzès [σ. 236], ὑπάρχει ἀσυμφωνία, ἂν πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν μετέπειτα Χριστουπόλεως¹⁸ ἢ ἂν πρόκειται γιὰ κάποια ὁμώνυμη ἄγνωστη πόλη¹⁹. Εἶναι βέβαια παραδεκτὸ ὅτι ἡ Νεάπολη ὑπῆρξε ἡ σημαντικότερη πόλη τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας μετὰ τοὺς Φιλίππους²⁰, καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶχε ἀναδειχθεῖ σὲ ἐπισκοπὴ ἀπὸ ἀρκετὰ νωρὶς²¹. Στὰ Πρακτικὰ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ἔτ. 787) ὑπογράφει ὁ ἐπίσκοπος Νεαπόλεως Δωρόθεος²², δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ τὴ Νεάπολη τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ τῆς Καρίας

18. Ὅπως, π.χ., πιστεύει ὁ Μπακαλάκης, «Τὸ παρὰ τὴν Χριστούπολιν τείχισμα», σ. 316.

19. Ὅπως, π.χ., θεωρεῖ ὁ Ἀγγελόπουλος, *Ἡ Ἐξαρχία Θεσσαλονίκης*, σ. 50, καὶ ὁ Ἰδιος, *Ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης*, σ. 73 (κατὰ τὸν συγγραφέα πρόκειται γιὰ «μιὰ νέα σειρὰ μικροεπισκοπῶν ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης, γιὰ τὶς ὁποῖες, ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων, δὲν γνωρίζομε ποῦ ἔκειντο καὶ πόσο χρόνο διατηρήθηκαν ...»). Πρβ. καὶ Στρατῆς, «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σ. 453.

20. Γιὰ τὴ Νεάπολη βλ. von Hiller, «Neapolis» (1), *RE XVI/2* (1935) 2110-2112· Oberhummer, «Neapolis» (11), στ. 2124-2126· Σαμσάρης, *Ἱστορικὴ γεωγραφία*, σσ. 150-152· Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, σσ. 403-404· von Bredow, «Neapolis» (1), στ. 773, κ.ἄ.

21. Πάντως τὸ Τακτικὸ 3 Darrouzès εἶναι προβληματικὸ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀναγραφὴ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἐπειδὴ μᾶλλον παρουσιάζει τὴν παλαιότερη κατάσταση τῆς μητροπόλεως αὐτῆς, καὶ ὄχι τὴν κατάσταση τῆς ἐποχῆς στὴν ὁποία χρονολογεῖται. Γιὰ τὴ χρονολόγησή του βλ. Κοινιδάρης, *Αἱ μητροπόλεις καὶ αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, σσ. 83-85 (μεταξὺ 733 καὶ 746)· Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 32 («Les limites de la composition, entre le concile de 787 et la fin du IXe siècle», ἔτ. 987)· στὸν ἴδιο, «L'édition des Notitiae episcopatum», σ. 219 (9ος αἰώνας), καὶ Koder, *JÖB 33* (1983) 400 («2. Hälfte-Ende 9. Jh.»). Ἡ ἄποψη ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο Τακτικὸ παρουσιάζει τὴν κατάσταση τῆς Θεσσαλονίκης μᾶλλον πρὶν τὸ 732/733 τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα: α) μεταξὺ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς περιλαμβάνεται ὁ Φιλιππουπόλεως· πιστεύω ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ Φιλίππων, ἡ ὀνομασία τῆς ὁποίας ἀπαντᾶται ἀρκετὸς φορὸς ὡς Φιλίππου πόλεως καὶ ἔχει γίνεαι αἰτία συγχύσεως μὲ τὴ θρακικὴ Φιλιπούπολη· οὔτε βέβαια πρόκειται γιὰ κάποια ἀταύτιστη πόλη (σφάλει ὁ Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 478 («Index Grec»), θεωρώντας ὅτι ὑπάρχει «Φιλιπούπολις Μακεδονίας»), καὶ β) ἡ ἐπισκοπὴ Ἀμφιπόλεως δὲν ὑφίστατο πλέον, ἀλλὰ στὴν περιοχὴ εἶχε ἰδρυθεῖ ἡ Χρυσούπολεως.

22. Βλ. Darrouzès, «Listes épiscopales», σσ. 65 (δύο φορὲς) καὶ 66 (τρὲς φορὲς): πρόκειται γιὰ τὶς ὑπογραφὲς στὶς διάφορες συνεδριάσεις τῆς Συνόδου.

(μητρόπολη Σταυρουπόλεως)²³. Επίσης ή άποψη του Φειδά, ότι ή άρχιεπισκοπή Νεαπόλεως πού μνημονεύεται στο Τακτικό 11¹⁰⁴ Darrouzès [σ. 345] του τέλους του 11ου αιώνα²⁴, ταυτίζεται με την Χριστουπόλεως τής Μακεδονίας²⁵, δέν είναι όρθή, άφού πρόκειται για τή Νεάπολη τής Πισιδίας²⁶. Έξ άλλου ή μακεδονική Νεάπολη είχε μετωνομασθει σέ Χριστούπολη πριν άπό μερικούς αιώνας²⁷ και με τήν όνομασία αύτή μνημονεύεται ήδη στο Τακτικό 7 Darrouzès. Τέλος έπισημαίνω ότι κανείς άπό όσους άσχολήθηκαν με τήν έκκλησιαστική ιστορία τής Χριστουπόλεως (Χιόνης²⁸, Στρατής²⁹, Lemerle³⁰, Janin³¹, Fedalto³²) δέν τή συνδέει με τήν έπισκοπή Νεαπόλεως³³.

Δέν ύπάρχουν ένδείξεις για νά αναζητήσουμε στην έν λόγω περιοχή καμιά άλλη άπό τις έπισκοπές πού μαρτυρούνται ύπό τόν Θεσσαλονίκης έως τις άρχές του 8ου αιώνα³⁴.

Έξετάζοντας τώρα ειδικότερα τήν κατάσταση τής μητροπόλεως Φιλίππων κατά τόν 8ο και τόν 9ο αιώνα διαπιστώνουμε ότι

23. Βλ. Darrouzès, «Listes épiscopales», σ. 45. Η Χριστοφιλοπούλου, «Βυζαντινή Μακεδονία», σ. 56, πιστεύει ότι πρόκειται για τήν έπισκοπή «Νεαπόλεως (Χριστουπόλεως = Καβάλας)»· για τήν παλαιότερη, ίδια άποψη του Μπακαλάκη βλ. παραπάνω, σ. 65, ύποσημ. 18. Για τις φερώνυμες πόλεις, οί όποίες ήταν έδρες έπισκόπων, βλ. Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 468 («Index Grec»): Νεάπολις Ίσαυρίας, Νεάπολις Καρίας, Νεάπολις Μακεδονίας, Νεάπολις Πισιδίας.

24. Για τή χρονολόγηση του Τακτικού αυτού βλ. παρακάτω, σ. 117, ύποσημ. 17.

25. Βλ. «Έκκλησία Μακεδονίας», σ. 53 (όπου λανθασμένα γράφεται ότι ή άρχιεπισκοπή Νεαπόλεως μνημονεύεται στο Τακτικό 10 Darrouzès· στο Τακτικό αυτό όμως δέν ύπάρχει κατάλογος τών άρχιεπισκοπών).

26. Βλ. Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 468 («Index Grec»).

27. Για τή σχετική συζήτηση βλ. παρακάτω, σ. 72, ύποσημ. 51.

28. Βλ. *Ιστορία τής Καβάλας*, σσ. 55-58.

29. Βλ. «Στ. Μητρόπολη Φιλίππων», σσ. 453-454.

30. Βλ. *Philippe et la Macédoine orientale*, σσ. 262-263.

31. Βλ. «Christopolis» (1), στ. 779-781.

32. Βλ. *Hierarchia ecclesiastica orientalis*, τ. 1, σ. 435.

33. Επίσης ό Oberhammer, «Neapolis» (11), στ. 2125, ή Papazoglou, *Les villes de Macédoine*, σ. 404, και ή von Bredow, «Neapolis» (1), στ. 773, δέν κάνουν λόγο για τήν έπισκοπή τής πόλεως, όσο αύτή έφερε τó όνομα Νεάπολις, αλλά μόνον άφού μετωνομάσθηκε σέ Χριστούπολη.

34. Έξ άλλου αρκετές άπό τις έπισκοπές τής μητροπόλεως αύτής πριν τó 732/733 θεωρούνται άταύτιστες.

παρουσιάζεται στις πηγές ἐξαιρετικὰ συγκεχυμένη.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τίς μαρτυρίες Τακτικῶν ἢ μητροπόλη Φιλίππων γιὰ κάποιον διάστημα μετὰ τὴν προαγωγή της δὲν εἶχε ὑποκείμενες ἐπισκοπές. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὸ Τακτικὸ 2 Darrouzès, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται τὸ ἀργότερο στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 9ου αἰῶνα³⁵, οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ καταγράφονται μετὰ τῶν μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ ἐπισκοπές ἔχουν μόνον ὁ Γορτύνης (Κρήτης) καὶ ὁ Συρακούσης (Σικελίας)· ἀντίθετα ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Κορίνθου, ὁ Ἀθηνῶν, ὁ Πατρῶν, ὁ Λαρίσσης καὶ ὁ Φιλίππων ἀναγράφονται χωρὶς ὑποκείμενες ἐπισκοπές. Φυσικὰ ἢ μὴ ἀναγραφή ἐπισκοπῶν ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης (!) δημιουργεῖ εὐλόγα ἐρωτηματικὰ γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Τακτικοῦ ὅσον ἀφορᾶ καὶ τίς λοιπὲς ἀπὸ τίς ἀνωτέρω μητροπόλεις.

Στὸ Τακτικὸ 3 Darrouzès, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται στὸ δεῦτερο μισὸ ἕως τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰῶνα³⁶, ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Κορίνθου, ὁ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Λαρίσσης ἀναγράφονται μὲ ἐπισκοπές, ὁ Πατρῶν παραλείπεται, ἐνῶ ὁ Φιλίππων ἐξακολουθεῖ νὰ μνημονεύεται χωρὶς ἐπισκοπές:

μγ' ἐπαρχία Μεσοποταμίας [leg. Μακεδονίας Darr.] ὁ Φιλίππων
= Τακτικὸ 3⁴⁸ Darrouzès [σ. 231].

Πιθανότατα ὅμως ἔχει δίκιο ὁ Φειδᾶς, θεωρώντας ὅτι οἱ Φίλιπποι εἶχαν ἤδη ὑποκείμενες ἐπισκοπές, οἱ ὁποῖες δὲν ἀναγράφονται στὸ Τακτικὸ αὐτό³⁷ (ἴσως ἀπὸ λάθος ἢ πλημμελεῖ χειρόγραφη παράδοση).

Ὡστόσο κατὰ περίεργον τρόπο στὰ Τακτικὰ 4, 5 καὶ 6 Darrouzès, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται γενικὰ στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 9ου

35. Βλ. Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 19 (8ος αἰῶνας ἕως τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 9ου αἰῶνα, τὸ ἀργότερο)· στὸν ἴδιον, «L'édition des Notitiae episcopatum», σ. 219 (9ος αἰῶνας), καὶ Koder, *JÖB* 33 (1983) 400 («spätestens 1. Viertel 9. Jh.»).

36. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Τακτικοῦ αὐτοῦ βλ. παραπάνω, σ. 65, ὑποσημ. 21.

37. Βλ. «Ἐκκλησία Μακεδονίας», σ. 47. Ἀντίθετα ὁ Κονιδάρης, *Αἱ μητροπόλεις καὶ αἱ ἀρχιεπισκοπαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, σσ. 52 καὶ 62, πιστεύει ὅτι οἱ Φίλιπποι δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀποκτήσει ὑποκείμενες ἐπισκοπές, ἢ ἀποψή του ὅμως εἶναι συνέπεια τῆς πρώιμης χρονολογήσεως τοῦ Τακτικοῦ, τὴν ὁποῖα προτείνει (βλ. παραπάνω, σ. 65, ὑποσημ. 21).

αίωνα³⁸, όχι μόνο δὲν μνημονεύεται ὁ Φιλίππων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως μητροπολίτες, δὲν ἀναγράφονται ἐνσωματωμένοι στὴν τάξη προκαθεδρίας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (ὅπως συμβαίνει στὰ Τακτικά 2 καὶ 3 Darrouzès) ἀλλὰ σὲ ιδιαίτερη ἐνότητα³⁹. Ὅπως δὴποτε ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση ποὺ παρουσιάζουν τὰ Τακτικά 4, 5 καὶ 6 εἶναι κάπως περιέργη, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 9ου αἰώνα νὰ τροποποιήθηκε ἐκ νέου καὶ μάλιστα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ τάξη τῶν μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (μὲ τὴν ἀφαίρεση δηλαδὴ ἀπὸ τὰ Τακτικά τῶν μητροπόλεων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, οἱ ὁποῖες ἤδη ἀπὸ τὸ 732/733 εἶχαν προσαρτηθεῖ ὀριστικὰ στὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως).

Ὅπως παρατήρησε ὁ Darrouzès, τὰ μνημονεύμενα πέντε Τακτικά (2-6) ἀποτελοῦν τροποποιημένη μορφή τοῦ Τακτικοῦ 1, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸν 9ο αἰώνα⁴⁰. Συνεπῶς οἱ ἀναγραφές τους πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται μὲ ιδιαίτερη προσοχή⁴¹.

38. Γιά τὴ χρονολόγηση τοῦ Τακτικοῦ 4 Darrouzès βλ. Gelzer, «Zur Zeitbestimmung», σ. 363 (ἔτ. 886)· Honigmann, «Die Notitia des Basileios von Ialimbana», σ. 222 (9ος αἰώνας)· Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 45 (περὶ τὸ 869)· στὸν ἴδιο, «L'édition des Notitiae episcopatum», σ. 219 (9ος αἰώνας), καὶ Koder, *JÖB* 33 (1983) 400 («nahe dem Konzil 869»)· τοῦ Τακτικοῦ 5 Darrouzès βλ. Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 48 (9ος αἰώνας)· στὸν ἴδιο, «L'édition des Notitiae episcopatum», σ. 219 (9ος αἰώνας), καὶ Koder, *JÖB* 33 (1983) 400 («9. Jh.»)· τοῦ Τακτικοῦ 6 βλ. Darrouzès, *Notitiae episcopatum*, σ. 51 (περὶ τὸ 879)· στὸν ἴδιο, «L'édition des Notitiae episcopatum», σ. 219 (9ος αἰώνας), καὶ Koder, *JÖB* 33 (1983) 400 («näher dem Konzil 879 als dem Konzil 787»).

39. Βλ. Τακτικὸν 4⁴⁸³⁻⁴⁹² Darrouzès [σ. 260-261]: *Εἰσὶ δὲ οἱ ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως, νῦν δὲ τελοῦντες ὑπὸ τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, μητροπολίται καὶ οἱ ὑφ' ἑαυτοῦς ὄντες ἐπίσκοποι· ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Συρακούσης, ὁ Κρήτης, ὁ Κορίνθου, ὁ τοῦ Ῥηγίου, ὁ Νικοπόλεως, ὁ Ἀθηνῶν, ὁ Πατρῶν. Οὗτοι προσετέθησαν τῇ συνόδῳ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τὸ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν κατέχεσθαι τὸν πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης* (δὲν μνημονεύεται μητροπολίτης Φιλίππων). Βλ. ἀκόμη Τακτικὸν 5³⁴⁻⁴³ Darrouzès [σ. 265] καὶ Τακτικὸν 6³⁷⁻⁴⁶ Darrouzès [σ. 268]. Ὁ Φειδᾶς, «Ἐκκλησία Μακεδονίας», σ. 47, ἐπισημαίνει, ἀλλὰ δὲν ἐρμηνεύει αὐτὴ τὴν ἀναγραφή τῶν Τακτικῶν 4, 5 καὶ 6.

40. Βλ. «L'édition des Notitiae episcopatum», σ. 219.

41. Γιά παράδειγμα, δὲν εἶναι δυνατὸν στὸ Τακτικὸ 3²⁵⁷⁻²⁷⁶ Darrouzès [σ. 235-236] ἡ Θεσσαλονίκη νὰ ἀναγράφεται ὡς *ια'* μητρόπολις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ δέκα ἐννέα ὑποκείμενες ἐπισκοπές, καὶ στὰ Τακτικά 4, 5 καὶ 6 Darrouzès νὰ μὴν κατέχει τὸν οἰκεῖο «τόπον» μεταξὺ τῶν μητροπόλεων,